

POSTANOWIENIE

Dnia 19 stycznia 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Waldemar Płóciennik (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Henryk Gradzik

SSN Andrzej Stępka

Protokolant Ewa Sokołowska

przy udziale prokuratora Prokuratury Krajowej Jacka Radoniewicza
w sprawie Z.S.

po rozpoznaniu w Izbie Karnej na posiedzeniu

w dniu 19 stycznia 2017 r.,

przekazanego na podstawie art. 441 § 1 k.p.k. przez Sąd Okręgowy w O.,
postanowieniem z dnia 5 października 2016 r., zagadnienia prawnego
wymagającego zasadniczej wykładni ustawy:

**„Czy klauzula >>antyкумуляcyjna<< określona w art. 415 § 1
zd. 2 k.p.k. ma zastosowanie do należności publicznoprawnych w
postaci składek na ubezpieczenie społeczne uiszczanych na
rzecz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych?”**

p o s t a n o w i ł

odmówić podjęcia uchwały.

UZASADNIENIE

Zagadnienie prawne przedstawione do rozstrzygnięcia Sądowi
Najwyższemu wyłoniło się na tle następującej sytuacji procesowej.

Pismem z dnia 14 grudnia 2015 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział
w O. zawiadomił Prokuraturę Rejonową w G. o tym, że Biuro Ochrony Mienia i
Osób „G.” sp. j. Z. S., M. S. z siedzibą w W. nie wywiązało się z obowiązku opłaty

składek na ubezpieczenie społeczne, zdrowotne oraz Fundusz Pracy i Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych w części finansowanej przez ubezpieczonych i przez pracodawcę za okres od stycznia 2015 r. do października 2015 r. – z tytułu prowadzonej pozarolniczej działalności gospodarczej, co stwarza uzasadnione prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa z art. 218 § 1a oraz art. 284 k.k.

W wyniku przeprowadzonego postępowania przygotowawczego Z. S. został oskarżony o to, że w okresie od stycznia 2015 r. do stycznia 2016 r. w W., prowadząc działalność gospodarczą pod nazwą Biuro Ochrony Mienia i Osób „G.”, spółka jawna Z. S., M. S., wykonując czynności z zakresu prawa pracy, uporczywie naruszał prawa pracowników, wynikające z ubezpieczenia społecznego, w ten sposób, że nie dopełnił ustawowego obowiązku opłacania składek na ubezpieczenie społeczne w części finansowanej przez ubezpieczonego (pracownika) oraz w części składek finansowanych przez pracodawcę (płatnika) w łącznej kwocie 59 061,67 zł, doprowadzając w ten sposób do zadłużenia wobec ZUS, działając na szkodę pracowników: [...] oraz ZUS, tj. o czyn z art. 218 § 1a k.k.

Wyrokiem z dnia 9 sierpnia 2016 r., Sąd Rejonowy w G., uznając, że wina i społeczna szkodliwość czynu nie są znaczne, na podstawie art. 66 § 1 i 2 k.k. oraz art. 67 § 1 k.k. postępowanie karne wobec oskarżonego Z.S. warunkowo umorzył na okres próby jednego roku. Na podstawie art. 67 § 3 k.k. orzekł wobec oskarżonego środek karny w postaci świadczenia pieniężnego na rzecz Funduszu Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej w kwocie 500 złotych.

Orzeczenie to zaskarżone zostało apelacjami obrońcy oskarżonego oraz pełnomocnika Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddział w O., działającego w sprawie w charakterze oskarżyciela posiłkowego.

Obrońca oskarżonego zaskarżył wyrok w całości i zarzucił:

1. obrazę przepisów postępowania, mogącą mieć wpływ na treść orzeczenia, tj. art. 4 k.p.k. w zw. z art. 7 k.p.k. w zw. z art. 410 k.p.k. w zw. z art. 424 § 1 k.p.k., poprzez niewskazanie, które fakty Sąd uznał za udowodnione lub nieudowodnione, na jakich w tej mierze oparł się dowodach i dlaczego nie uznał dowodów przeciwnych, prowadzenie jednostronnej, dowolnej, przy tym przeczącej zasadom logiki i doświadczenia życiowego, oceny materiału

dowodowego, a konkretnie przyjęcie, że złożone przez oskarżonego wyjaśnienia odbiegają od rzeczywistości i dobieranie z zeznań świadków okoliczności pod tezę oskarżenia, ponadto dokonanie sumarycznego wyliczenia dowodów po przedstawieniu stanu faktycznego sprawy, podczas gdy Sąd powinien ustalić wpływ każdego z nich, w całości lub w części, na określone okoliczności faktyczne, które wymagają udowodnienia i uzasadnienia;

2. błąd w ustaleniach faktycznych, mogący mieć wpływ na treść wydanego orzeczenia, poprzez błędną, niezgodną z treścią dowodów przeprowadzonych na rozprawie:
 - a) kwalifikację strony podmiotowej, polegającą na przypisaniu oskarżonemu znamienia umyślności, podczas gdy ten działał w sposób nieumyślny, ewentualnie z zamiarem wynikowym;
 - b) kwalifikację co do strony przedmiotowej, polegającą na przypisaniu działaniu oskarżonego uporczywości, jako znamienia czynności sprawczej, podczas gdy Sąd nie wziął pod uwagę subiektywnych (indywidualnych) okoliczności sprawy.

Wskazując na powyższe skarżący wniósł o zmianę wyroku przez uniewinnienie oskarżonego, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego orzeczenia i przekazanie sprawy Sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania.

Pełnomocnik oskarżyciela posiłkowego zaskarżył wyrok w części „dotyczącej orzeczenia o karze, tj. braku orzeczenia przez Sąd I instancji obowiązku naprawienia szkody przez oskarżonego Z.S. na rzecz ZUS Oddział w O., a jedynie orzeczenie świadczenia pieniężnego – na niekorzyść oskarżonego” i zarzucił obrazę prawa materialnego, a mianowicie: „art. 46 § 1 k.k. poprzez jego niewłaściwe zastosowanie i niezobowiązanie oskarżonego Z.S. do naprawienia szkody w postaci – obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem o jakim mowa w art. 218 § 1a k.k. w całości na rzecz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w O. poprzez zapłatę na rzecz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddział w O. kwot należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne, ubezpieczenie zdrowotne, Fundusz Pracy i Fundusz Gwarantowanych Świadczeń

Pracowniczych finansowanych przez płatnika i ubezpieczonych w kwocie 56563,26 zł”.

Odwołując się do tak sformułowanego zarzutu pełnomocnik oskarżyciela posiłkowego wniósł o:

- „1) zmianę zaskarżonego wyroku w części dotyczącej pkt.2 i orzeczenie obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem o jakim mowa w art. 218 §1a k.k. w całości – na rzecz pokrzywdzonego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych poprzez zapłatę przez oskarżonego (...) należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne, ubezpieczenie zdrowotne, Fundusz Pracy i Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych finansowanych przez płatnika i ubezpieczonych w kwocie 55927,27 zł;
- 2) alternatywnie (...) o jego uchylenie i przekazanie sprawy sądowi I instancji do ponownego rozpoznania w celu orzeczenia obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem” przez zapłatę przez oskarżonego na rzecz ZUS Oddział w O. należności w kwocie 55927,27 złotych.

Postanowieniem z dnia 5 października 2016 r., Sąd Okręgowy w O., na podstawie art. 441 § 1 k.p.k., przekazał Sądowi Najwyższemu do rozpoznania przedstawione na wstępie zagadnienie prawne. W uzasadnieniu swojego orzeczenia wskazał, że problem prawny ujawnił się w związku z wniesieniem apelacji przez pełnomocnika oskarżyciela posiłkowego, w której domaga się on nałożenia na oskarżonego obowiązku naprawienia szkody w sytuacji, w której Zakład Ubezpieczeń Społecznych wystawił już tytuły egzekucyjne dotyczące wymaganych należności, w oparciu o które prowadzone jest już postępowanie egzekucyjne. Z obszernych wywodów Sądu Okręgowego wynika, że dostrzega on, iż dotychczas zarówno w orzecznictwie, jak i piśmiennictwie prawniczym zgodnie przyjmowano, że użyte w art. 415 § 1 zd. 2 k.p.k. słowo „roszczenie” jest rozumiane w znaczeniu cywilistycznym. Oznaczałoby to, że w odniesieniu do żądania naprawienia szkody wywołanej zaniechaniem uregulowania składek na ubezpieczenie społeczne, klauzula antykumulacyjna nie miałaby zastosowania, bowiem składki te mają charakter należności publicznoprawnych. Taki wynik

wykładni językowej wskazanego wyrażenia nie znajduje wsparcia, zdaniem Sądu przedstawiającego zagadnienie prawne, w wykładni funkcjonalnej. Od samego początku obowiązywania analizowanego przepisu, jego celem było wyeliminowanie sytuacji, w której istniałyby dwa tytuły egzekucyjne związane z tą samą szkodą. W ocenie Sądu: „Na pierwszy plan wysuwa się postulat zapobieżenia sytuacji powstania dwóch tytułów wykonawczych, która to sytuacja potencjalnie mogłaby doprowadzić do nieuzasadnionego podwójnego obciążenia oskarżonego, w okolicznościach, w których wobec skazanego prowadzone równolegle były dwa postępowania egzekucyjne, zmierzające do wyegzekwowania świadczeń mających źródło w tożsamym zdarzeniu faktycznym”. Sąd Okręgowy wskazał także, że wobec zmiany prawa materialnego, w konsekwencji której obowiązek naprawienia szkody nie jest już środkiem karnym a jedynie środkiem kompensacyjnym, w jego ocenie, zdezaktualizowała się część argumentów podnoszonych w dotychczasowym orzecznictwie Sądu Najwyższego, dotyczących represyjnej roli środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody. Ostatni przywołany przez Sąd argument wiąże się z rzekomą zmianą przez Sąd Najwyższy „kierunku interpretacyjnego”. Zmiana ta ma wynikać z postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 24 stycznia 2013 r., I KZP 22/12, OSNKW 2013, z. 3, poz. 20, w którym uznano, że art. 300 § 2 k.k. „udziela ochrony również wierzytelnościom niezwiązanym z obrotem gospodarczym, w tym wynikającym z zobowiązań podatkowych”.

W swoim pisemnym stanowisku prokurator Prokuratury Krajowej wniósł o odmowę podjęcia uchwały wykazując, że problem prawny przedstawiony przez Sąd Okręgowy w O., wiążący się z treścią art. 415 § 1 k.p.k., nie wymaga zasadniczej wykładni ustawy.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Skuteczne wystąpienie przez sąd odwoławczy z pytaniem prawnym do Sądu Najwyższego na podstawie art. 441 § 1 k.p.k. wymaga łącznego spełnienia następujących warunków:

- w postępowaniu odwoławczym wyłoniło się „zagadnienie prawne”, czyli istotny problem interpretacyjny, a więc taki, który dotyczy przepisu lub przepisów

rozbieżnie interpretowanych w praktyce sądowej lub przepisu o wadliwej redakcji albo niejasno sformułowanego, dającego możliwość przeciwstawnych interpretacji;

- zagadnienie to wymaga „zasadniczej wykładni ustawy”, czyli przeciwdziałania rozbieżnościom interpretacyjnym, już zaistniałym w orzecznictwie, bądź mogącym – z uwagi np. na istotne różnice poglądów doktryny – w nim zaistnieć, które to rozbieżności są niekorzystne dla prawidłowego funkcjonowania prawa w praktyce;

- pojawiło się ono „przy rozpoznawaniu środka odwoławczego”, a więc jest powiązane z konkretną sprawą, i to w taki sposób, że od rozstrzygnięcia tego zagadnienia prawnego zależy rozstrzygnięcie konkretnej sprawy (zob. T. Grzegorzczak: Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Warszawa 2014, s. 1503 – 1504; R. A. Stefański: Instytucja pytań prawnych do Sądu Najwyższego w sprawach karnych. Kraków 2001, s. 264 – 299 oraz przywołane tam obszernie orzecznictwo i piśmiennictwo; zob. także: uchwała Sądu Najwyższego z dnia 30 marca 2016 r., I KZP 21/15, OSNKW 2016, z. 5, poz. 28 i postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 listopada 2016 r., I KZP 9/16).

Dodać również należy, że u podstaw decyzji sądu odwoławczego o wystąpieniu do Sądu Najwyższego o rozstrzygnięcie zagadnienia prawnego muszą leżeć wątpliwości, których sąd ten nie potrafi wyjaśnić samodzielnie (por. m.in. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 17 października 1996 r. I KZP 24/96, OSNKW 1997, z. 1 – 2, poz. 7 i z dnia 30 czerwca 2008 r., I KZP 14/08, LEX nr 398511).

W rozważanej sprawie, na co zwrócił również uwagę w swoim pisemnym stanowisku prokurator Prokuratury Krajowej, zagadnienie prawne sformułowane przez Sąd Okręgowy w O., wyłoniło się „przy rozpoznawaniu środka odwoławczego” i ma znaczenie dla jej rozstrzygnięcia, choć i w tym zakresie występują wymagające wyjaśnienia wątpliwości.

W apelacji pełnomocnika oskarżyciela posiłkowego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddział w O. podniesiono zarzut obrazy art. 46 § 1 k.k. poprzez jego niezastosowanie i zaniechanie zobowiązania oskarżonego do naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem, tj. zapłatę na rzecz oskarżyciela posiłkowego należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne, ubezpieczenie zdrowotne,

Fundusz Pracy i Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych. Tymczasem, z opisu czynu zarzucanego oskarżonemu oraz treści rozstrzygnięcia Sądu pierwszej instancji wynika, że postępowanie karne dotyczyło naruszenia praw pracowników wynikających z ubezpieczenia społecznego, a zachowanie oskarżonego polegało na zaniechaniu opłacania składek na ubezpieczenie społeczne. W wyroku Sądu Rejonowego nie dokonano modyfikacji opisu czynu i warunkowo umorzono postępowanie. Zważywszy na kierunek i zakres zaskarżenia na niekorzyść, modyfikowanie opisu czynu nie byłoby dopuszczalne, zatem nie mogłoby się w nim znaleźć ustalenie, że oskarżony nie dopełniał również obowiązku opłacania składek na ubezpieczenie zdrowotne, Fundusz Pracy i Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych. Lojalnie trzeba jednak zauważyć, że podana w opisie zarzucanego czynu i zaakceptowana w orzeczeniu Sądu pierwszej instancji wartość nieopłaconych składek, odpowiada wyliczeniom podanym przez oskarżyciela posiłkowego, uwzględniającym składki na ubezpieczenie społeczne, ubezpieczenie zdrowotne, Fundusz Pracy i Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych. Druga wątpliwość ma charakter ściśle prawny. Jak wspomniano, autor apelacji domaga się nałożenia na oskarżonego obowiązku naprawienia szkody poprzez zastosowanie art. 46 § 1 k.k. Z treści tego przepisu wynika jednak, że nałożenie obowiązku naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody może nastąpić „w razie skazania” oskarżonego. W realiach rozważanej sprawy nie doszło do skazania oskarżonego orzeczeniem Sądu pierwszej instancji, ponieważ postępowanie zostało warunkowo umorzone. Skazanie oskarżonego, zważywszy na zakres zaskarżenia i podniesiony zarzut, nie jest również możliwe w postępowaniu odwoławczym, bowiem wynika to z ograniczeń zawartych w treści przepisów art. 434 i 454 § 1 k.p.k. Wyrokiem skazującym, w świetle art. 413 § 2 k.p.k., jest wyrok, w którym następuje przypisanie oskarżonemu przestępstwa i rozstrzygnięcie co do kary i środków karnych, środków kompensacyjnych i przepadku. Wyrokiem skazującym jest także wyrok, w którym sąd odstępuje od wymierzenia kary. W razie odstąpienia od wymierzenia kary można orzec środek karny, przepadek lub środek kompensacyjny (art. 59 k.k.). Nie jest natomiast wyrokiem skazującym wyrok warunkowo umarzający postępowanie. W konsekwencji zastosowanie warunkowego umorzenia

postępowania nie jest skazaniem w rozumieniu art. 46 § 1 k.k., co uniemożliwia orzeczenie środka kompensacyjnego na tej podstawie prawnej (por. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 7 kwietnia 2004 r., V KK 337/03, R-OSNKW 2004, poz. 700, z dnia 3 października 2008 r., III KK 167/08, LEX 465878 i z dnia 16 kwietnia 2015 r., II KK 321/14, LEX nr 1710355 oraz postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 marca 2004 r., V KK 373/03, R-OSNKW 2004, poz. 437; D. Szeleszczuk [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak [red]: Kodeks karny. Komentarz. Warszawa 2015, s. 422; N. Kłaczyńska [w:] J. Giezek [red]: Kodeks karny, Część ogólna. Komentarz. Warszawa 2012, s. 356; J. Majewski: Kodeks karny. Komentarz do zmian 2015. LEX 2015 , teza 8 do art. 46 k.k.; M. Szewczyk [w:] A. Zoll [red]: Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Tom I. Kraków 2004, s. 769). Błędne wskazanie w apelacji, że orzeczenie Sądu pierwszej instancji narusza art. 46 § 1 k.k. nie oznacza jednak, że sformułowane w toku postępowania zagadnienie prawne nie pozostaje w związku z przedmiotem postępowania i nie ma znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy. Zgodnie z art. 434 § 1 k.p.k. sąd odwoławczy może orzec na niekorzyść oskarżonego wtedy, gdy wniesiono na jego niekorzyść środek odwoławczy, w granicach zaskarżenia i w razie stwierdzenia uchybień podniesionych w środku odwoławczym pochodzącym od oskarżyciela publicznego lub pełnomocnika. Warunkiem orzeczenia na niekorzyść jest zatem stwierdzenie zaistnienia wskazanego w środku odwoławczym uchybienia. Podnoszone w apelacji uchybienie sprowadza się do zaniechania zobowiązania oskarżonego do naprawienia szkody przez zapłacenie należności odpowiadającej wartości składek, których nie wpłacił na rzecz ZUS. Wprawdzie podstawy nałożenia takiego obowiązku nie można upatrywać w treści art. 46 § 1 k.k., to jednak podstawa taka istnieje. Z treści art. 67 § 3 k.k. wynika bowiem, że umarzając warunkowo postępowanie karne, sąd nakłada na sprawcę obowiązek naprawienia szkody w całości albo w części. Zważywszy, że zakaz wynikający z art. 415 § 1 zd. 2 k.p.k. odnosi się do każdego określonego w ustawie przypadku orzekania karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 23 listopada 2006 r., IV KK 328/06, OSNKW 2007, z. 2, poz. 14, z dnia 18 czerwca 2009 r., IV KK 145/09, OSNKW 2009, z. 9, poz. 77 i z dnia 3 lutego 2012 r., V KK 9/12, LEX nr 1119576; R. Gensikowski: Glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 23 listopada 2006

r. Palestra 2008, z. 3 – 4, s. 274 – 280), a więc również tego, określonego w art. 67 § 3 k.k., należało uznać, że przedstawione Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne wyłoniło się w związku rozpoznawaniem środka odwoławczego.

Wątpliwości Sądu Okręgowego wyłoniły się na tle przepisu art. 415 § 1 k.p.k., o treści ustalonej ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2015, poz. 369). Przepis ten brzmi następująco: „W razie skazania oskarżonego lub warunkowego umorzenia postępowania w wypadkach wskazanych w ustawie sąd orzeka nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego, obowiązek naprawienia, w całości lub części, szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Nawiązki na rzecz pokrzywdzonego, obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę nie orzeka się, jeżeli roszczenie wynikające z popełnienia przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania albo o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono”.

Z wywodów zawartych w uzasadnieniu postanowienia Sądu Okręgowego w O. wynika, że wątpliwości wzbudziło rozumienie użytego we wskazanym przepisie słowa „roszczenie”. Jednakże, wbrew stanowisku tego Sądu, omawiany przepis nie jest sformułowany niejasno, czy wadliwie, nie jest też rozbieżnie interpretowany w orzecznictwie i piśmiennictwie, zatem przedstawione Sądowi Najwyższemu zagadnienie prawne nie wymaga zasadniczej wykładni ustawy.

Pierwszeństwo wykładni gramatycznej w procesie interpretacji prawa nie budzi wątpliwości w orzecznictwie sądowym i piśmiennictwie prawniczym (tak m.in. L. Morawski: Zasady wykładni prawa. Toruń 2010, s. 72 i nast.; W. Wróblewski: Rozumienie prawa i jego wykładnia. Wrocław 1990, s. 86; M. Zieliński: Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki. Warszawa 2002, s. 317, tenże; Podstawowe zasady współczesnej wykładni prawa [w:] P. Winczorek [red.]: Teoria i praktyka wykładni prawa. Warszawa 2005, s. 117; por. także wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 28 czerwca 2000 r., K 25/99, uchwały Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 1994 r., I KZP 3/94, OSNKW 1994, nr 5-6, poz. 29 i z dnia 29 listopada 2016 r., I KZP 6/16).

Kierując się dyrektywami wykładni językowej należy stwierdzić, że choć pojęcie „roszczenie” nie ma definicji legalnej w polskim systemie prawa, to jednak w języku prawniczym ma ustalone znaczenie jako pojęcie z zakresu prawa cywilnego. Roszczenie to: „normatywna postać prawa podmiotowego, roszczenia są wynikiem przyznania przez przepisy lub porozumienie stron konkretnego stosunku, oznaczonemu podmiotowo uprawnionemu, możliwości żądania określonego zachowania od skonkretyzowanego podmiotu zobowiązanego; jest to typowy sposób kształtowania praw względnych – wierzytelności objętych zobowiązaniami (np. w stosunkach: sprzedaży, zamiany, darowizny, najmu, zlecenia i in.)” – U. Kalina – Prasznik [red.]: Mała encyklopedia prawa. Warszawa 2005, „w prawie cywilnym: uprawnienie do żądania od określonej osoby określonego świadczenia lub zaniechania działania” – S. Dubisz [red.]: Uniwersalny słownik języka polskiego. Warszawa 2003, J. Bralczyk [red.]: Słownik 100 tysięcy potrzebnych słów. Warszawa 2005, podobnie M. Szymczak [red.]: Słownik języka polskiego PWN. Warszawa 1999, Tom 3. W analogiczny sposób rozważane pojęcie definiowane jest w piśmiennictwie prawniczym. Roszczenie: to pojęcie z zakresu prawa cywilnego oznaczające uprawnienie polegające na możliwości domagania się od indywidualnie oznaczonych osób, aby zachowały się w określony sposób, polegający na czynieniu, zaniechaniu lub znoszeniu (por. m.in. S. Grzybowski [red.]: System prawa cywilnego. Część ogólna. Tom 1. Warszawa 1985, s. 219; E. Łętowska: Podstawy prawa cywilnego. Warszawa 1993, s. 32 – 33), to: „prawa czy uprawnienia określone w ten sposób, że uprawniony może od konkretnej osoby żądać konkretnego zachowania się. Cechą charakterystyczną roszczeń jest więc nie tylko to, że z góry oznaczony jest konkretny adresat obowiązków, ale zarazem to, że określone jest konkretne zachowanie się obowiązanego i to >>powinno<< zachowanie się wyznacza sferę możliwości postępowania uprawnionego. Klasycznym przykładem tej postaci praw podmiotowych jest wierzytelność wynikająca ze stosunku zobowiązaniowego” (por. A. Wolter: Prawo cywilne. Zarys części ogólnej. Warszawa 1972, s. 115; tak też M. Safjan [red.]: Prawo cywilne – część ogólna. Warszawa 2007, s. 707).

Przedstawione rozumienie wyrażenia „roszczenie” znajduje potwierdzenie w rezultatach wykładni językowej prowadzonej przy zastosowaniu dyrektyw

historycznych i systemowych. Pierwotnie „klauzula antykumulacyjna” znajdowała się w przepisie art. 415 § 5 k.p.k. w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155). Regulacja zawarta w art. 415 § 5 k.p.k. umieszczona została w przepisach dotyczących instytucji powództwa cywilnego w postępowaniu karnym. W uzasadnieniu projektu zmiany Kodeksu postępowania karnego podano, że: „Nowe brzmienie art. 415 jest próbą (w powiązaniu z art. 107 § 2) uporządkowania zagadnienia orzekania o naprawieniu szkody wyrządzonej przez przestępstwo. Przewiduje się przede wszystkim konsekwentny zakaz kumulowania rozstrzygnięć o charakterze kompensacyjnym, jeżeli odnoszą się do tej samej szkody (krzywdy). Z tego powodu proponuje się zakaz zasądzania odszkodowania (na skutek powództwa adhezyjnego lub z urzędu) w sytuacji, gdy sąd zobowiązuje sprawcę do naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę na podstawie przepisów prawa karnego, względnie orzeka nawiązkę na rzecz pokrzywdzonego” (druk nr 182 Sejmu RP IV kadencji). Ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw art. 415 k.p.k. został gruntownie przebudowany, co wiązało się z uchYLENIEM przepisów dotyczących instytucji powództwa cywilnego. W następstwie tej zmiany zapis ustawowy znajdujący się dotychczas w art. 415 § 5 k.p.k. umiejscowiony został w art. 415 § 1 k.p.k. Opisaną wyżej ustawą wprowadzono do prawa karnego materialnego instytucję środków kompensacyjnych (Rozdział Va Kodeksu karnego). Powództwo adhezyjne stanowiło środek, w oparciu o który pokrzywdzony mógł dochodzić w procesie karnym roszczeń wynikających z popełnionego przestępstwa. W wyniku derogacji tej instytucji istotnie wzrosła rola środków kompensacyjnych, gdyż są to jedyne instrumenty dostępne pokrzywdzonemu do dochodzenia roszczeń cywilnych wynikających z popełnionego przestępstwa. Jednocześnie należy zauważyć, że nowelizacja art. 46 k.k. jednoznacznie przesądziła o cywilnoprawnym charakterze tej instytucji, skoro art. 46 § 1 k.k. stanowi, że orzekając o obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynieniu stosuje się przepisy prawa cywilnego (por. M. Iwański, M. Jakubowski, K. Pałka [w:] W. Wróbel [red.]: Nowelizacja prawa karnego

2015. Komentarz. Kraków 2015, s. 180 – 181; P. Gensikowski: Charakter prawny obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę w świetle projektów nowelizacji kodeksu karnego. [w:] D. Kala, I Zgoliński [red.]: Reforma prawa karnego materialnego i procesowego z 2015 roku. Wybrane zagadnienia. Warszawa 2015, s. 62 i n.).

Cywilnoprawne pojmowanie roszczenia, o którym mowa w art. 415 § 1 zd. 2 k.p.k., nie wywołało rozbieżności ani w orzecznictwie sądów, ani też w piśmiennictwie dotyczącym prawa karnego – na takie rozbieżności nie wskazuje także Sąd formułujący zagadnienie prawne. W postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 15 maja 2012 r., IV KK 411/11, OSNKW 2012, z. 10, poz. 104, wywiedziono, że użyte w art. 415 § 5 zd. drugie k.p.k. pojęcie „roszczenie” powinno być wykładane na płaszczyźnie prawa cywilnego, a podejścia tego „nie jest w stanie zmienić używanie w piśmiennictwie prawniczym zwrotu >>roszczenie podatkowe<<, a nawet zamieszczenie jego definicji w art. 3 ust. 1 lit. c Konwencji o wzajemnej pomocy administracyjnej w sprawach podatkowych, sporządzonej w Strasburgu dnia 25 stycznia 1988 r. (Dz. U. 1999 r., Nr 141, poz. 913)”, a nadto sformułowano tezę, iż „użytego w art. 415 § 5 zd. 2 k.p.k. zwrotu >>o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono<< nie należy wiązać z decyzjami organów administracji publicznej, a więc i z decyzjami podatkowymi” (zob. również postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 listopada 2014 r., IV KK 129/14, OSNKW 2015, z. 3, poz. 26). Stanowisko to znalazło akceptację w piśmiennictwie (zob. K. Eichstaedt [w:] D. Świecki [red.]: Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I. Warszawa 2015, s. 1437; T. Grzeszczyk: Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Warszawa 2014, s. 546; R. Ponikowski [w:] J. Skorupka [red.]: Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Warszawa 2015, s. 1063; L.K. Paprzycki [red.]: Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Warszawa 2013, s. 1185 – 1186; A. Ważny [w:] A. Sakowicz [red.]: Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Warszawa 2016, s. 940; T. Grzegorzczak: Kodeks (...), s. 1375; P. Rogoziński [w:] S. Steinborn [red.]: Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów. LEX/el 2016; A. Krajewska: Zasady orzekania o roszczeniach odszkodowawczych w postępowaniu karnym. Warunki stosowania

tw. klauzuli antykumulacyjnej z art. 415 k.p.k. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 7 listopada 2014 r., IV KK 129/14. Jurysta 2016, nr 5, s. 16 – 17).

Nie ma wątpliwości co do tego, wywodzi tak zresztą Sąd występujący z pytaniem prawnym, że składki na ubezpieczenie społeczne są należnościami publicznoprawnymi. Obowiązek ich uiszczania wynika z ustawy, a zgodnie z art. 5 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (tekst jednolity Dz. U. 2016, poz.1870) dochodami publicznymi są m.in. daniny publiczne, do których zalicza się: podatki, składki, opłaty (...), których obowiązek ponoszenia na rzecz państwa, jednostek samorządu terytorialnego, państwowych funduszy celowych oraz innych jednostek sektora finansów publicznych wynika z odrębnych ustaw. Z kolei z art. 9 pkt 8 wskazanej wyżej ustawy wynika, że sektor finansów publicznych tworzą m.in. Zakład Ubezpieczeń Społecznych i zarządzane przez niego fundusze. Wreszcie, na podstawie art. 31 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (tekst jednolity Dz. U. 2016, poz. 963) należności z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne są traktowane na równi z zobowiązaniami podatkowymi i egzekwowane zgodnie z przepisami ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (tekst jednolity Dz. U. 2015, poz. 613 ze zm.). Pogląd taki wyrażany był w orzecznictwie (por. m.in. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 23 kwietnia 2008 r., III CZP 36/08, OSNIC 2009, z. 6, poz. 80) oraz w piśmiennictwie (zob. C. Kosikowski: Ustawa o finansach publicznych. Komentarz. Warszawa 2011, s. 43; I. Jędrasik – Jankowska: Pojęcie i konstrukcje prawne ubezpieczenia społecznego. Warszawa 2016, s. 43; Teresa Liszcz: Ubezpieczenie społeczne i zaopatrzenie społeczne w Polsce. Zagadnienia prawne, Kraków 1997, s. 44).

Przy ustalonym wyżej rozumieniu terminu „roszczenie” nie powinno być wątpliwości, że **klauzula antykumulacyjna z art. 415 § 1 zd. 2 k.p.k. nie ma zastosowania do należności publicznoprawnych w postaci składek na ubezpieczenie społeczne uiszczanych na rzecz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych** (cywilnoprawne postrzeganie roszczenia determinuje także rozumienie pozostałych członów rozważanego przepisu, tj. „jest przedmiotem innego postępowania” i „o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono”). W ocenie Sądu przedstawiającego zagadnienie prawne, taki rezultat wykładni językowej nie

znajduje jednak wsparcia w wykładni funkcjonalnej. Podjęta przez Sąd Okręgowy próba wykazania, że celem art. 415 § 1 zd. 2 k.p.k. jest zapobieżenie sytuacji występowania w obrocie prawnym dwóch tytułów wykonawczych, znajdujących swe źródło w tym samym zdarzeniu faktycznym, każdym, a więc nie tylko w takim, które rodzi roszczenie w rozumieniu cywilnoprawnym, nie przekonuje i nie może być uznana za przeprowadzenie wykładni operatywnej omawianego przepisu, do czego zobowiązuje Sąd treść art. 8 § 1 k.p.k.

Jest prawdą, że jak wynika to z przywoływanego już uzasadnienia projektu ustawy z dnia 10 stycznia 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (...) wprowadzenie w art. 415 k.p.k. klauzuli antykumulacyjnej miało „doprowadzić do uporządkowania zagadnienia kompensacji w procesie karnym, a w szczególności zminimalizować ryzyko powstania dwóch lub więcej tytułów egzekucyjnych bazujących na tej samej szkodzie (i krzywdzie), a przez to chronić oskarżonego (skazanego) przed koniecznością obrony za pomocą powództw przeciwegzekucyjnych”. Kwestia ta znajduje również potwierdzenie w orzecznictwie (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 5 listopada 2008 r., V KK 150/08, R-OSN KW 2008, poz. 2226, z dnia 25 września 2014 r., III KK 255/14, OSN KW 2015, z. 2, poz. 13, z dnia 6 sierpnia 2015 r., II KK 218/15, LEX nr 1771077 i z dnia 26 stycznia 2016 r., V KK 323/15, LEX nr 1970396). Rzecz jednak w tym, że powoływanie się na cel omawianej regulacji prawnej nie może się całkowicie odrywać od rozważanej już warstwy językowej i historycznej. Zaakceptowanie sugestii wyrażonej przez Sąd Okręgowy, że klauzula antykumulacyjna dotyczy także należności publicznoprawnych, pozostawałoby w jaskrawej sprzeczności z założeniem racjonalności ustawodawcy, który posługuje się w ustawie terminem charakterystycznym dla prawa cywilnego, umieszcza omawiany przepis wśród innych, odnoszących się do powództwa cywilnego, a po uchyleniu przepisów dotyczących tej instytucji, wskazuje w prawie materialnym, że do obowiązku naprawienia szkody i obowiązku zadośćuczynienia za doznaną krzywdę zastosowanie mają przepisy prawa cywilnego.

Wątpliwości Sądu Okręgowego dotyczących zakresu stosowania klauzuli antykumulacyjnej, nie wspierają także argumenty związane z normatywnym przekształceniem obowiązku naprawienia szkody ze środka karnego w środek

kompensacyjny. Twierdzenie, że powyższe przekształcenie zdezaktualizowało wywody judykatury o penalnym znaczeniu obowiązku naprawienia szkody, całkowicie pomija realia rozważanej sprawy. O ile wykreślenie obowiązku naprawienia szkody z katalogu środków karnych oraz zmiana art. 56 k.k., polegająca na wyłączeniu odpowiedniego stosowania dyrektyw wymiaru kary z art. 53 k.k. do omawianego środka powoduje, że na gruncie obowiązującego prawa nie można twierdzić, iż środek ten pełni funkcję represyjną, o tyle, jako element kształtujący rozstrzygnięcie o warunkowym umorzeniu postępowania, pełni funkcję zarówno kompensacyjną, jak i probacyjną. Jak wskazano na wstępie, w związku z treścią wyroku Sądu pierwszej instancji oraz kierunkiem i zakresem zaskarżenia, podstawą prawną umożliwiającą nałożenie obowiązku naprawienia szkody jest art. 67 § 3 k.k. Po zmianie dokonanej ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny (...) przepis ten przewiduje, że umarzając warunkowo postępowanie karne, sąd nakłada na sprawcę obowiązek naprawienia szkody w całości albo w części, a w miarę możliwości również obowiązek zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, albo zamiast tych obowiązków orzeka nawiązkę. Zestawienie przytoczonej regulacji z poprzednim brzmieniem tego przepisu wskazuje, że ustawodawca wzmocnił, przy stosowaniu warunkowego umorzenia postępowania, ochronę interesów pokrzywdzonego, dążąc do likwidacji konfliktu spowodowanego przestępstwem przez zastosowanie obowiązków odpowiadającym środkiem kompensacyjnym. Brak precyzji legislacyjnej może pociągać za sobą wątpliwości co do tego, czy związany z warunkowym umorzeniem postępowania obowiązek naprawienia szkody jest środkiem probacyjnym, czy środkiem kompensacyjnym. Za probacyjnym charakterem obowiązku przemawia istota warunkowego umorzenia postępowania i brak wyroku skazującego. Nadto w treści art. 342 § 2 k.p.k. nie wymienia się środków karnych, środków kompensacyjnych, a także przepadku, jako środków, które mają być zawarte w wyroku warunkowo umarzającym postępowanie. Przepis ten wskazuje natomiast na nałożone na oskarżonego obowiązki oraz sposób i termin ich wykonania. Z drugiej strony, za uznaniem obowiązku naprawienia szkody za środek kompensacyjny przemawia możliwość zastąpienia go nawiązką, a także treść art. 68 § 2 k.k., z której wynika, że podstawą podjęcia postępowania karnego może być uchylenie się przez oskarżonego od

zarówno środka karnego, jak i środka kompensacyjnego (por. A. Zoll [w:] W. Wróbel [red]: op. cit., s. 433 – 434). W ocenie Sądu Najwyższego, przytoczone argumenty pozwalają na przyjęcie, że przewidziany w art. 67 § 3 k.k. obowiązek naprawienia szkody, stanowiący element środka związanego z poddaniem sprawcy próbie, jakim jest warunkowe umorzenie postępowania, jest zarówno środkiem kompensacyjnym, jak i środkiem probacyjnym, skoro uchylanie się od jego wykonania doprowadzić może do podjęcia warunkowo umorzonego postępowania (zob. M. Iwański, M. Jakubowski, K. Pałka, op. cit., s. 181). Podobnie rzecz się ma z obowiązkiem nakładanym na podstawie art. 72 § 2 k.k. w związku z warunkowym zawieszeniem wykonania kary pozbawienia wolności. Warto zauważyć, że zaprezentowane stanowisko jest zbieżne z poglądem wyrażonym przez Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku w sprawie IV KK 411/11, w którym stwierdzono, rozważając przepisy art. 41 § 2 w zw. z § 4 pkt 1 k.k.s., że „cel tzw. klauzuli antykumulacyjnej nie wchodzi w rachubę w razie uszczuplenia należności podatkowej. Odwrotnie, ustawodawca daje tu jasny sygnał, że przy dochodzeniu takiej należności dozwolone, a wręcz nakazane jest sięganie po różne środki prawne, a więc i środki probacyjne, które nie tylko wzmacniają i urealniają dolegliwość kary, ale i służą zaspokojeniu prawnie chronionego interesu pokrzywdzonego Skarbu Państwa”. Dla jasności wskazać trzeba, że przepis art. 41 k.k.s. reguluje instytucję warunkowego umorzenia postępowania karnego skarbowego i w § 2 przewiduje, że umarzając warunkowo postępowanie karne za przestępstwo skarbowe, w związku z którym nastąpiło uszczuplenie należności publicznoprawnej i tej wymaganej należności nie uiszczono, sąd określa także obowiązek uiszczenia jej w całości w wyznaczonym terminie (w § 3 wskazano na możliwość podjęcia warunkowo umorzonego postępowania, gdy sprawca w okresie próby uchyla się od wykonania określonego obowiązku uiszczenia należności publicznoprawnej, natomiast w § 4 pkt przewidziano odpowiednie stosowanie § 2 i 3 do warunkowego zawieszenia wykonania kary).

Argumentów do odejścia od przedstawionego wyżej rozumienia wyrażenia „roszczenie”, a w konsekwencji zakresu stosowania klauzuli antykumulacyjnej, nie można wywieść także z przywoływanego przez Sąd Okręgowy w O. postanowienia Sądu Najwyższego w sprawie I KZP 22/12. Rozstrzygnięcie to wydane zostało

bowiem na gruncie innego przepisu – art. 300 § 2 k.k. i nie pozostaje w jakimkolwiek związku z rozstrzyganym pytaniem prawnym. Fakt, że rozważając znamiona przestępstwa udaremnienia lub uszczuplenia zaspokożenia swojego wierzyciela sformułowano pogląd, iż „przepis art. 300 § 2 k.k. udziela ochrony również wierzytelnościom nie związanym z obrotem gospodarczym, w tym wynikającym z zobowiązań podatkowych”, nie ma znaczenia dla wykładni art. 415 § 1 zd. 2 k.p.k., a nadto nie wskazuje, jak podnosi Sąd pytający, że Sąd Najwyższy odchodzi w procesie wykładni od językowego rozumienia słowa „wierzyciel”, ograniczonego do zobowiązań powstałych w obrocie gospodarczym, formułując przytoczoną wyżej tezę, w następstwie wykładni funkcjonalnej i aksjologicznego rozumienia przepisu. Wystarczające będzie w tej mierze przytoczenie jednego zdania z argumentacyjnej części tego orzeczenia: „Wykładnia językowa nie daje zatem podstaw do przyjęcia, że przepis art. 300 § 2 k.k. chroni jedynie wierzytelności wynikające z obrotu gospodarczego”.

Powyższe wywody prowadzą do wniosku, że klauzula antykumulacyjna określona w art. 415 § 1 zd. 2 k.p.k. nie ma zastosowania w wypadku nałożenia na oskarżonego na podstawie art. 67 § 3 k.k. obowiązku naprawienia szkody przez uiszczenie na rzecz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych należności publicznoprawnej w postaci zaległych składek na ubezpieczenie społeczne.

Kierując się powyższym orzeczono, jak na wstępie.